

Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 238 Сімейного кодексу України щодо уточнення підстав скасування усиновлення» (реєстраційний № 13283 від 14.05.2025)

У проекті Закону пропонується доповнити частину першу статті 238 Сімейного кодексу України новим абзацом такого змісту: «При цьому факт розірвання шлюбу між сторонами не є підставою для скасування усиновлення.».

У пояснювальній записці до проекту Закону вказано, що він спрямований на удосконалення положень Сімейного кодексу України в частині уточнення підстав для скасування усиновлення. В обґрунтуванні необхідності його прийняття міститься посилання на постанову Верховного Суду від 24.12.2024 у справі № 363/3572/23, в якій вказано, що «установивши, що позивачем не надано належних та допустимих доказів на підтвердження того, що між ним та усиновленою донькою склалися стосунки, які роблять неможливим їх спільне проживання та виконання ним батьківських обов'язків як усиновлювачем поза його волею, а також на підтвердження того, що усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання, тобто позивач не довів наявності підстав, передбачених частиною першою статті 238 СК України, для скасування усиновлення, суд апеляційної інстанції зробив правильний висновок про відсутність правових підстав для задоволення позовних вимог. При цьому, апеляційний суд правильно виходив із того, що розірвання шлюбу між позивачем та відповідачкою не може бути підставою для скасування усиновлення, оскільки разом з усиновленням позивач набув права та взяв на себе обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у тому ж обсязі, який мають біологічні батьки щодо дітей».

Таким чином, з аналізу тексту згаданої постанови вбачається, що як на правову підставу позову про скасування усиновлення позивач посилався на пп. 1, 3 ч. 1 ст. 238 Сімейного кодексу України.

Уточнення ч. 1 ст. 238 Сімейного кодексу України, як слідує з пояснювальної записки до проекту Закону, пропонується з метою формування єдиної судової практики. При цьому суб'єкт ініціативи не навів постанов Верховного Суду або рішень судів інших інстанцій, в яких містяться висновки, що розірвання шлюбу між сторонами є самостійною підставою для скасування усиновлення.

З аналізу судової практики вбачається, що Верховним Судом вироблено сталий підхід і суди зазвичай дотримуються позиції, що сам собою факт розірвання шлюбу між сторонами не є підставою для скасування усиновлення. Як приклад, можна навести постанову Верховного Суду від 16.04.2025 у справі № 127/37017/23, в якій зроблено висновок, що «розірвання шлюбу між сторонами не може бути підставою для скасування усиновлення, оскільки разом з усиновленням позивач набула права та взяла на себе обов'язки щодо дітей, яких вона усиновила, у тому ж обсязі, який мають біологічні батьки щодо дітей. Розірвання шлюбу з батьком усиновлених дітей не звільняє позивача від виконання таких обов'язків».

Суди, вирішуючи спори про скасування усиновлення, вказують, що основною причиною скасування усиновлення є невідповідність усиновлення інтересам усиновленої дитини, незабезпечення їй сімейного виховання. Цим поняттям охоплюються усі аспекти правовідношення із усиновлення, як винного, так і невинного характеру зі сторони усиновлювача. До таких обставин, зокрема, слід віднести відсутність взаємної злагоди через особисті якості усиновлювача та (або) усиновленого, в результаті чого усиновлювач

не користується авторитетом у дитини або дитина не відчуває себе членом сім'ї усиновлювача, та інші обставини, що негативно впливають на емоційний стан дитини. Подібні висновки викладено, зокрема, у постановках Верховного Суду від 23.06.2022 у справі № 175/1713/20, 16.04.2025 у справі № 127/37017/23.

Також суди звертають увагу, що у справах стосовно дітей у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання з огляду на об'єктивні обставини спору, а потім осіб, які висувають відповідні вимоги, а також на те, що особисті непорозуміння між батьками не можуть бути підставою для скасування усиновлення дітей, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків.

У статті 3 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 встановлено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

Згідно з положеннями частин 1, 2 статті 14 Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) від 27.11.2008 усиновлення може бути скасовано або визнано недійсним лише за рішенням компетентного органу. Найвищі інтереси дитини завжди мають перевагу. Усиновлення може бути скасовано до досягнення дитиною повноліття лише на підставі серйозних обставин, передбачених законом.

Відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого у статті 282 цього Кодексу. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя.

Статтею 232 Сімейного кодексу України визначені правові наслідки усиновлення, серед яких такі:

- ✓ з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням (ч. 3);

- ✓ усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини (ч. 4);

- ✓ усиновлення надає особі, яку усиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків (ч. 5).

Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що «в контексті положень про усиновлення та батьківство, усиновитель робить свідомий та виважений вибір набути прав батька стосовно дитини, яка не є його кровною, та приймає на себе кореспондуючий цьому обов'язок стати рідною людиною цій дитині, вживати всіх можливих заходів та дій в інтересах дитини, займатися питаннями її виховання та розвитку таким чином і обсягом, яке в мінімальному значенні закріплено у законодавстві та диктується загальними уявленнями про батьківство. При цьому зовнішньо також має прослідковуватися те, що

дитина відчуває, що вона перебуває в такому оточенні, яке забезпечить їй у необхідному випадку допомогу, зокрема і на її прохання у звичайних побутових обставинах» (див. постанови Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 204/586/20, від 15.04.2022 у справі № 343/1092/20, від 16.04.2025 у справі № 127/37017/23).

Підстави для скасування усиновлені визначені положеннями ст. 238 Сімейного кодексу України.

Так, усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо:

- 1) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання;
- 2) дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення;
- 3) між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків (ч. 1 ст. 238 Сімейного кодексу України).

Скасування усиновлення не допускається після досягнення дитиною повноліття. Усиновлення може бути скасоване після досягнення дитиною повноліття, якщо протиправна поведінка усиновленого, усиновлювача загрожує життю, здоров'ю усиновлювача, усиновленого або інших членів сім'ї (ч. 2 ст. 238 Сімейного кодексу України).

Усиновлення повнолітньої особи може бути скасовано судом за взаємною згодою усиновлювача і усиновленого або на вимогу одного з них, якщо сімейні відносини між ними не склалися (ч. 3 ст. 238 Сімейного кодексу України).

За загальним правилом саме на позивача покладається обов'язок доводити існування підстав для задоволення його вимог. Отже, особа, яка вимагає скасування усиновлення, повинна довести, що існують підстави для скасування усиновлення, визначені ст. 238 Сімейного кодексу України, надавши відповідні докази. А суди повинні з'ясувати та перевірити, чи скасування усиновлення дітей не суперечитиме їхнім інтересам, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

Отже, чинним законодавством визначено підстави для скасування усиновлення, і в пояснювальній записці до проекту Закону відсутня інформація, яка б підтверджувала суперечність судової практики в питанні скасування усиновлення з причини розірвання шлюбу між усиновлювачами. Запропонований проект Закону не визначає нових підстав для скасування усиновлення, а в ньому йдеться тільки про одну з можливих ситуацій в сімейних правовідносинах, яка виключає автоматичне настання наслідків у вигляді скасування усиновлення. Доцільності трансформувати обставини індивідуального сімейного спору в законодавчу норму не вбачається, як і неможливо закріпити на законодавчому рівні всі життєві ситуації, які не є підставою для скасування усиновлення.

Звертаємо увагу на формулювання запропонованих законодавчих змін, а саме вживання поняття «сторони». Імовірно, вказане поняття взято безпосередньо з постанови Верховного Суду від 24.12.2024 у справі № 363/3572/23, у якій йдеться про сторін як про учасників судового спору. У контексті формулювання положень проекту Закону застосований процесуальний підхід може призвести до неоднозначного розуміння, різночитання та суперечливого тлумачення положень ст. 238 Сімейного кодексу України, у зв'язку із чим варто конкретизувати, які учасники правовідносин з усиновлення мають на

увазі під поняттям «сторони»: усиновлювачі, усиновлювач і біологічні мати / батько усиновленої дитини тощо.

За загальними правилами нормотворення закон повинен бути чітким, точним, доступним для розуміння та реалізації, а також передбачувати результати його реалізації. Проект Закону України про внесення змін до статті 238 Сімейного кодексу України щодо уточнення підстав скасування усиновлення (реєстраційний № 13283 від 14.05.2025) потребує суттєвого доопрацювання.